

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-9-85-15>

УДК 821.111; 811.111'38

Яшкіна В.В., Гайдар В.П.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНА ОСВІТА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Досліджено коло питань, пов'язаних з формуванням мультилінгвальної компетентності учнів шкіл як основи міжкультурної комунікації в рамках діалогу культур та націй. З'ясовано, враховуючи експериментальний характер мультилінгвального навчання в загальноосвітній школі, ця проблема знаходиться на початку свого вирішення, оскільки, незважаючи на вагомий науковий доробок закордонних дослідників, питання розвитку мультилінгвальних навичок у вітчизняній методиці викладання іноземних мов донині не отримало належного обґрунтування. Особливий акцент зроблено на тезі, що від того, як розуміється мета навчання мови, залежить і організація навчального процесу. В сучасних умовах мультилінгвальне навчання орієнтоване на одночасний розвиток комунікативних компетентностей усіх мов, що вивчаються, розвиток пізнавальної і творчої активності учнів з використанням багатомовних та полікультурних можливостей інтернет-спілкування.

Ключові слова: мультилінгвальна освіта, багатомовність, компетентності, організація навчального процесу.

Yashkina Viktoriia, Haidar Veronika
Oles Honchar Dnipro National University

MULTILINGUAL EDUCATION IN CONTEMPORARY SCHOOL AS A CRUCIAL FACTOR IN FORMING LINGUISTIC PERSONALITY

Summary. The given research offers a theoretical outlook on the problem of multilingual education in contemporary Ukrainian secondary school. The range of issues related to the formation of multilingual competence of school students as a basis for intercultural communication in the dialogue of cultures and nations has been discussed. It has been found that, given the experimental nature of multilingual education in secondary school, this problem is at the beginning of its solution, because, despite the significant scientific achievements of foreign researchers, the issue of developing multilingual skills in the domestic methodology of teaching foreign languages has not yet received adequate justification. Particular emphasis is placed on the thesis that the organization of the educational process depends on how the purpose of language learning is understood. In contemporary educational conditions, multilingual teaching is focused on the simultaneous development of communicative competencies of all languages studied, as well as on the development of cognitive and creative activity of students using multilingual and multicultural opportunities of Internet communication. Analysis of the of the scientific problem's development level shows that multilingual education was formed as a separate area of human knowledge in the last quarter of the XX century. The purpose of learning a foreign language is the ability to participate in the "dialogue of cultures". This involves teaching students all kinds of speech activities. However, contrary to the requirements of the program, most school graduates are not ready for intercultural communication due to imperfectly developed teaching methods, insufficient number of exercises for each stage of speech training in textbooks used in schools. Multilingual education is a multifunctional phenomenon, and bilingual (synonymous with bilingual) education is part of it, and is one of the ways to form multilingualism. These approaches provide a slightly different way to achieve a goal that is common to both and is to develop the ability to use several languages. In addition, multilingual education is a way to ensure a continuous increase in the level of language competence in several languages.

Keywords: multilingual education, multilingualism, competencies, organization of the educational process.

Постановка проблеми. Однією з переконливих особливостей сучасного суспільного розвитку є інтеграційні процеси в усіх сферах життя, що виражаються, зокрема, в інтенсифікації міжнародного співробітництва, культурного взаємовпливу різних народів і країн, поширенні мультилінгвізму або багатомовності. Ці процеси, в свою чергу, відбиваються на сучасній освіті, яка набуває мультилінгвального характеру. Результатом такої освіти є досягнення мультилінгвальної елементарної компетентності, що дозволяє розглядати її не тільки в якості альтернативного шляху вивчення мови, але й як спосіб опанування спеціальними знаннями, розвитку соціально-комунікативних здібностей особистості.

Аналіз ступеню розробленості наукової проблеми свідчить про те, що мультилінгвальна освіта сформувалась в окрему сферу людсько-

го пізнання в останній чверті ХХ століття. Метою вивчення іноземної мови стає вміння приймати участь у «діалозі культур». Це передбачає навчання учнів усім видам мовленнєвої діяльності. Проте, в супереч вимогам програми, більшість випускників шкіл не готові до міжкультурної комунікації через недосконало розроблену методику навчання, недостатню кількість вправ для кожного з етапів навчання мовлення у підручниках та навчальних посібниках, які використовуються в школах. Формуванню мультилінгвальної компетентності практично не приділяється уваги, адже існуючий формальний підхід спрямований, головним чином, на досягнення предкомунікативних завдань навчання (формування мовної та мовленнєвої компетентності учнів, розуміння зразків та вміння робити висловлювання за аналогією), проте він не формує кому-

нікативну компетентність, проголошену у Держстандарті освіти.

Питанню розробки мультилінгвального навчального простору присвятили свої роботи С. Baker, I.L. Vim, L. Bloomfield, J.R. Edwards, Н.В. Баришніков, М.А. Бодоньї, В.Н. Вагнер, та інші. Серед українських вчених вирішенням завдань мультилінгвальної освіти займаються А. Басіна, І. Глотова, С. Дрожжина, Н. Коршак та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мультилінгвальна освіта має на меті розширення мовного репертуару кожної особистості за рахунок збільшення кількості мов, якими він/вона може послуговуватися у житті. Це перша, або рідна мова особи, офіційна чи державна мова країни проживання, яка класифікується як основна мова навчання в школі; іноземні мови, мови національних меншин, регіональні мови і мови мігрантів.

Враховуючи експериментальний характер мультилінгвального навчання в загальноосвітній школі, ця проблема знаходиться на початку свого вирішення, оскільки, незважаючи на багатий науковий доробок зазначених дослідників, питання розвитку мультилінгвальних навичок у вітчизняній методиці викладання іноземних мов донині не отримало належного обґрунтування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження основних напрямків та перспектив навчання в рамках багатомовної освіти, сутність якої полягає у формуванні багатомовності як здатності школярів компетентно послуговуватися в житті більше ніж однією мовою і передбачає опанування не тільки сукупністю вживаних і загальновиучуваних мов, а і тих, якими послуговуються рідше, і в такий спосіб підкреслює цінність мовного репертуару для кожної особистості.

Виклад основного матеріалу. В залежності від умов та особливостей навчання мультилінгвізм набуває різних характеристик. Проте єдиної типології не існує. До найпоширеніших класифікацій видів мультилінгвізму можна віднести наступні:

- за ступенем володіння мовами: досконалий, реальний, недосконалий (L. Bloomfield, MacNamara, W.F. Mackey);

- за співвідношенням двох мовних механізмів між собою: чистий та змішаний (Л.А. Щерба, S. Ervin, C.E. Osgood);

- за пересічністю лінгвістичних систем: координативний (адекватний) та складний (неадекватний) (В.А. Аврорін, М. Сигуан, W.F. Mackey);

- за послідовністю оволодіння мовами: одночасний (симультанний, синхронний, successive) та послідовний (consecutive) (Н. Baetens-Beardsmore);

- за психологічним механізмом окремих дій: рецептивний, репродуктивний та продуктивний (Е.М. Верещагин, Е.І. Науген та інші).

Багатомовна освіта – це поліфункціональне явище, а двомовна (синонім білінгвальна) освіта входить до її складу, і є одним із способів формування багатомовності. Ці підходи передбачають дещо різний шлях досягнення мети, яка для обох є спільною і полягає у формуванні здатності послуговуватися кількома мовами. Крім того, багатомовна освіта – це спосіб забезпечити постійне підвищення рівня мовної компетентності в кількох мовах.

Використання різних мов як засобів навчання сприяє кращому усвідомленню соціальної і культурної цінності будь-якої з мов й усього європейського лінгвістичного розмаїття та культурного спадку. Це також дієвий засіб формування у школярів здатності послуговуватися кількома мовами і спілкуватися із представниками різних мовнокультурних спільнот, та спосіб здобувати знання і бути мобільним для роботи і відпочинку.

Одним з найбільш дискусійних питань в теорії мультилінгвального навчання є мета навчання мовам. Згідно однієї точки зору, у своєму навчанні учні мають досягти рівня носія мови. За іншою версією, для отримання статусу мультилінгва достатньо мінімального (базового) рівня володіння мовою, що вивчається. Третя, компромісна точка зору говорить про те, що про наявність двомовності/багатомовності ми можемо стверджувати тоді, коли учень володіє другою/третьою мовою на рівні, достатньому для спілкування та обміну думками.

Від того, як розуміється мета навчання мови, залежить і організація навчального процесу. Багато викладачів другої іноземної мови вважають, що немає необхідності навчання усім видам мовленнєвої діяльності в однаковому ступені, достатньо вивчити дві/три мови для володіння ними на рецептивному рівні. Наприклад, на переважному навчанні читанню побудована методика вивчення французької мови Н.В. Баришніковим. Фахівець пояснює це тим, що вміння читати іноземні тексти відноситься до тих комунікативних вмінь, які не втрачаються протягом довгого періоду часу без тренувань і легко відновлюються після перерви. Оволодівши навичками читання, учень отримує можливість їх практичного застосування у різні періоди життя [1, с. 29].

Проте, слід визначити, що більшість педагогів підтримують думку про необхідність збалансованого розвитку учня засобами наступної (іноземної) мови. У сучасних умовах мультилінгвальне навчання орієнтоване на одночасний розвиток комунікативних компетентностей усіх мов, що вивчаються, розвиток пізнавальної і творчої активності учнів з використанням багатомовних та полікультурних можливостей інтернет-спілкування. Педагоги та методисти ставлять собі за мету навчання учнів, як мінімум, елементарній комунікативній компетентності засобами наступної іноземної мови, яка передбачає розвиток вмінь усно та письмово спілкуватися з носіями мови в обмеженій кількості стандартних мовленнєвих ситуацій, вмінь сприймати вербально (при аудіюванні) та візуально (при читанні) нескладні аутентичні тексти різних жанрів, розуміючи на різному рівні інформацію, яка в них міститься [3].

Отже, під мультилінгвальною компетентністю розуміють володіння системою лінгвістичних знань, вмінь знаходити подібне та відмінне в лінгвістичній організації різних мов, розуміння механізмів функціонування мови та алгоритмів мовленнєвих дій, володіння метакогнітивними стратегіями та розвинутою пізнавальною здібністю. Проте «багатомовна компетентність фокусується перш за все на самому учневі, його індивідуальній здатності спілкуватися кількома мовами, а не лише на мові як абстрактній системі» [4]. Багатомовна компетентність характе-

ризується множинністю, динамічністю, інтегрованістю, зв'язком із контекстом і залежністю від індивідуальних особливостей учня.

Слід зазначити, що значна роль у вивченні основ формування багатомовності належить методиці навчання іноземних мов. Свідчення цього знаходимо в аналізі розвитку методики навчання іноземних мов, який провели Г. Васильєва, С. Вишнякова, О. Лазарева та інші. Визначені вченими тенденції демонструють розвиток наукової думки в напрямі різнобічного вдосконалення процесу навчання на основі більш повного обліку даних базових наук і технічних досягнень. Перші дві тенденції (“закон маятника” і “зближення методів навчання”) демонструють закономірності еволюційного процесу розвитку методичних підходів, що відбувався впродовж минулого століття. Наступні пов'язані із переходом до нової якості навчання, вони стосуються: змісту (від навчання мові як системі одиниць до формування комунікативної компетентності); управління навчальним процесом (на зміну авторитарним підходам приходять демократичні); контролю якості навчання (від суб'єктивного до об'єктивного контролю); альтернативності в навчанні (від одноманітності до варіативності); свідомого навчання [5, с. 176–181].

Теоретичні дослідження навчання другої мови (“Second Language Acquisition”, SLA) як навчання інших мов після опанування рідної, тривалий час залишалися одним із основних аспектів досліджень розвитку багатомовності. Для галузі SLA важливим є пояснення феномену, що криється в уродженій здатності сучасних дітей опанувати рідну мову, обізнаності, яку Н. Хомський назвав Універсальною граматику (Universal Grammar, UG) [6]. Ця вроджена здатність підштовхує опанування й індукує граматично правильну побудову речень рідною мовою. Тому однією із проблем дослідження SLA є питання чи розповсюджується ця вроджена здатність на другу мову (L2).

В роботах вчених, які присвячені опануванню третьої мови (TLA), увага приділена комбінаціям вивчаних мов. Йдеться також про те, що в процесі спілкування L3 учні застосовують лексичні одиниці та структури з L2 значно частіше, ніж рідної. Це відбувається за умови, що L2 типологічно ближча до L3. Явище отримало назву «статусу другої мови». Теоретичні положення, в основі яких розробки зарубіжних дослідників галузей SLA і TLA: Н. Баришнікова, В. Сафонові, І. Бім, G. de Angelis, P. Ecke, A. Herwig, H. Ringbom, L. Selinker та інші, створили підґрунтя для розуміння багатомовності як явища індивідуальної психіки, що спричинило кардинальні зміни у розумінні особливостей навчального процесу.

Впродовж тривалого часу одним із основних принципів навчання мов була вимога роздільного навчання: вважалося, що саме так можна уникнути інтерференції. А тому, до початку 1990-х більшість вчених вважали, що контактування кількох мов може мати негативні наслідки у когнітивному чи мовному розвитку учнів, а отже мови вивчали як окремі системи. На межі століть прийшов новий крослінгвістичний підхід, для якого характерне порівняльно-контрастивне навчання кількох мов з опорою на знання,

отримані у рідній мові. В контексті нових поглядів володіти нерідною мовою означає бути в змозі порозумітися з партнерами по спілкуванню завдяки здатності говорити, читати, писати, аудіювати, застосовуючи засоби цієї мови. Основним підходом до навчання нерідних мов став комунікативно-когнітивний підхід в руслі особистісно-зорієнтованої концепції, яка постулює необхідність уваги до формування в учнів адекватних уявлень про систему вивчуваної мови і здатності до мовленнєвих дій. Відбулася переорієнтація мети і змісту освітнього процесу, в якому учень зайняв позицію суб'єкта навчальної діяльності і суб'єкта міжкультурної комунікації. Новий підхід сприяє формуванню в учнів металінгвістичної свідомості (metalinguistic awareness) і якості особистості, що формується в процесі опанування кількох мов і полягає в усвідомленні мовної взаємозалежності, наявності спільних для усіх мов елементів, і характеризується здатністю до абстрактно-логічних операцій з кількома мовними системами, включаючи здатність застосовувати мови для спілкування. Це поняття є одним із ключових, які застосовують у психолінгвістиці та лінгводидактиці багатомовності.

Пояснення щодо синергетичних за природою процесів формування багатомовності надано в теорії відкритої динамічної системи (ВДС), оприлюдненій авторами Ф. Хердіною і У. Джесснер. Теорія спирається на положення, за яким мозок людини – відкрита динамічна система, що розвивається нелінійно. Основні риси системи: а) еластичність як здатність адаптуватися до тимчасових змін в оточенні; б) пластичність як можливість розвивати нові властивості у відповідь на зміну умов; в) взаємопов'язаність елементів, що входять до її складу. ВДС здається хаотичною, але досягає певного рівня стабільності завдяки процесу самоорганізації – сили, що утримує цілісність взаємодіючих компонентів нелінійної системи. Динамічна модель багатомовності є психолінгвістичною моделлю, яка демонструє комплексні зв'язки багатомовності як здатності особистості, зміни, що відбувається в часі і залежать від віку особи, тривалості навчання, наявності мовних ресурсів задіяних у процесі навчання.

Започаткований в країнах Західної Європи холістичний підхід до навчання мов в контексті однієї школи (від “Whole School”) включає: державні мову (основну мову навчання), іноземні мови, національні і/чи регіональні мови, мови основних (за чисельністю) груп мігрантів для формування багатомовної компетентності учнів як комплексної здатності, яка складається з усього мовного досвіду особистості, де різні мови взаємопов'язані й взаємодіють. Інноваційність підходу, в основу якого покладена інтеграція мовного курикулума, полягає у консолідації зусиль усіх учасників педагогічного процесу, в якому вчителі-філологи виступають «агентами багатомовності».

Висновки і пропозиції. Найбільш перспективними технологіями багатомовної освіти на рівні школи є наступні:

1. Інтегроване навчання змісту та мови (Content and Language Integrated Learning, The CLIL Approach) – навчання за імерсійною технологією, зміст немовних предметів опановують з викорис-

танням двох мов. Користується підтримкою у більше, ніж 30 країнах Європи. CLIL – це приклад холистичного навчання, яке надає можливості органічно об'єднати мову і зміст, при цьому вокабуляр та граматичні навички формуються в органічному зв'язку з опануванням нового предметного змісту.

2. Осмислене навчання кількох мов однієї мовної групи (The Intercomprehension approach) – навчання за рецептивною технологією, полягає у трансфері знань з однієї мови у ряд споріднених. Вперше ідея впроваджена в проектах: у Франції (GALATEA і EUROM 4), у Німеччині (EuroCom). Процес навчання конструюють у відповідності до потреб тих, хто навчається і їх індивідуальних особливостей. Рідна мова є основою розвитку сен-

ситивності і мовної свідомості для опанування нових мов на рівні здатності порозумітися.

3. Пропедевтичний підхід (The Propaedeutic approach) – спирається на демонстрацію процесів мовного функціонування і зв'язків між мовами на основі вивчення в молодшій школі штучно створеної мови Есперанто. Ідея розроблена педагогами університету м. Манчестер (Велика Британія) на основі численних міжнародних досліджень. Полягає у формуванні мовної свідомості учнів, розумінні загальних принципів лінгвістики, створенні якісної основи для подальшого навчання мов, вихованні толерантності і поваги до усіх мов і культур завдяки умінню користуватися нейтральною міжнародною мовою.

Список літератури:

1. Барышников Н.В. Английский язык как доминантный в обучении многоязычию. *Иностранные языки в школе*. 2007. № 5. С. 29–33.
2. Барышников Н.В. Дидактика многоязычия: теория и факты. *Иностранные языки в школе*. 2008. № 2. С. 22–24.
3. Сафонова В.В., Марченко Н.И. Билингвальные образовательные программы как инструмент обновления содержания языкового школьного образования. *Иностранные языки в школе*. 2010. № 3. С. 2–14.
4. Dendrinos B. Multi- and monolingualism in foreign language education in Europe. URL: [https://www.academia.edu/4711149]
5. Васильева Г.М. Традиции и инновации в методике обучения иностранным языкам: обзор основных направлений методической мысли в России. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. 235 с.
6. Chomsky N. Language and problems of knowledge: The Managua lectures. Cambridge (Mass.). London : MIT press, 1988. 205 p.

References:

1. Baryshnikov, N.V. (2007). Angliyskiy yazyk kak dominantnyy v obuchenii mnogoyazychiyu [English as a dominant language in teaching multilingualism]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, no. 5, pp. 29–33.
2. Baryshnikov, N.V. (2008). Didaktika mnogoyazychiya: teoriya i fakty [Didactics of multilingualism: theory and facts]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, no. 2, pp. 2–24.
3. Safonova, V.V., & Marchenko, N.I. (2010). Bilingvalnye obrazovatelnye programmy kak instrument obnoveniya soderzhaniya yazykovogo shkolnogo obrazovaniya [Bilingual educational programs as a tool for updating the content of language school education]. *Inostrannyye yazyki v shkole*, no. 3, pp. 2–14.
4. Dendrinos, B. Multi- and monolingualism in foreign language education in Europe. URL: https://www.academia.edu/4711149
5. Vasileva, G.M. (2008). Traditsii i innovatsii v metodike obucheniya inostrannym yazykam: obzor osnovnykh napravleniy metodicheskoy mysli v Rossii [Traditions and innovations in methods of teaching foreign languages: A review of the main directions of methodological thought in Russia]. Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 235 p.
6. Chomsky, N. (1988). Language and problems of knowledge: The Managua lectures. Cambridge (Mass.). London: MIT press, 205 p.